

بررسی و تبیین محدودیت های فراروی توانمندسازی اجتماعی روستاییان (مطالعه موردی: بخش های مرکزی و زبرخان در شهرستان نیشابور)

صادق اصغری لقمجانی^۱، نسیم حسینی^۲، حسین زینتی^۳

^۱ استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه زابل، ایران

^۲ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه خوارزمی تهران، ایران

^۳ دانش آموخته توسعه روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران

نویسنده مسئول: Nasibe.hosseini69@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۸/۲۴ / تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۸

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی و تبیین محدودیت های فراروی توانمندسازی اجتماعی روستائیان، در زمره تحقیقات کاربردی- غیرآزمایشی و بصورت میدانی صورت پذیرفته است. جامعه آماری تحقیق، شامل خانوارهای روستایی ساکن در محدوده مطالعاتی و روش نمونه گیری بصورت تصادفی ساده می باشد. حجم نمونه با توجه به تعداد خانوارها و استفاده از فرمول کوکران، ۳۷۳ نفر سرپرست خانوار تعیین گردیده است. پایایی پرسشنامه خانوار با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۸۷ درصد برآورد شده است که نشان دهنده مطلوبیت مولفه های بکار رفته در پرسشنامه می باشد. تجزیه و تحلیل اطلاعات، از طریق مدل تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و با کمک نرم افزار Expert Choice و تحلیل های آماری و فضایی تحقیق نیز با استفاده از نرم افزارهای SPSS و ArcGIS انجام شده است. نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یکطرفه مؤید آن است که شاخص های مرتبط با امکانات آموزشی با ضریب ۰/۱۲۹۲، مشارکت با ضریب ۰/۱۰۳۲ و سرمایه اجتماعی با ضریب ۰/۰۵۸۸، تاثیرگذارترین عوامل مطرح در بروز یا تشدید محدودیت های توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی مورد مطالعه به حساب می آیند. بر مبنای نتایج یافته ها، استقرار و گسترش واحدهای آموزشی متناسب با نیاز روستائیان، برگزاری دوره های آموزشی و ارتقا مباحث انگیزشی از مهمترین راهکارهای توانمندسازی روستائیان در ابعاد اجتماعی می باشد.

کلیدواژه: توانمندسازی، توسعه اجتماعی، خانوار روستایی، شهرستان نیشابور.

مقدمه

بدهد (شادی طیبی، ۱۳۸۱). بنابراین، رویکرد توانمندسازی انسانی که تکیه گاه اصلی آن رشد و ایجاد توانمندی های انسانی خواهد بود، رویکردی است که می تواند با پیوند دادن رشدگرایی و بازتوزیع اهداف چندگانه ی توسعه را در فرایندی انسانی مبتنی بر برخورداری از زندگی دلخواه و آزاد، محقق سازد (مطیعی لنگرودی، ۱۳۹۱). توانمندسازی در برنامه ها و راهبردهای توسعه روستایی با تکیه بر توان های بالقوه روستائیان مطرح است و بر این اصل استوار می باشد که دولت ها به جای کمک های مستقیم و بلاعوض که شخصیت و کرامت انسان ها را خدشه دار می سازد، می بایست از طریق ارتقا سطح آموزش، ایجاد مهارت های لازم و فعالیت هایی از این قبیل زمینه های بهبود سطح زندگی روستائیان را فراهم آورند (بهادری، ۱۳۸۶). و از آنجا که پیشرفت اقتصادی در هر کشوری اعم از توسعه یافته یا توسعه نیافته از

قدرت در علوم اجتماعی از سابقه های طولانی برخوردار است و مشتقات آن همچون توانمندسازی یکی از موضوعات روز محققان علوم اجتماعی و مدیریتی است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۹۱). در واقع، امروزه توانمندی به یکی از مفاهیم اصلی توسعه پایدار تبدیل شده است (میرزایی و همکاران، ۱۳۸۹) و اغلب کشورها برای دستیابی به توسعه پایدار «توانمندسازی» را کارآمدترین روش یافته اند (Parsons, 2001). بنابراین می توان گفت توانمندسازی، زنان و مردان را، در تامین نیازهای اساسی، تلاش در جهت رفع اختلاف طبقاتی در جوامع، رشد آگاهی عمومی، اعتماد به نفس و اعتماد عامه مردم به اهداف توسعه و حفظ امنیت و آزادی می توان جستجو کرد (سعدی و همکاران، ۱۳۹۱). در توانمندسازی، هدف کلی آن است که افراد به سطحی از توسعه فردی دست یابند که به آن ها امکان انتخاب بر اساس خواست های خود را

و به این پرسش های اساسی پاسخ دهد که خانوارهای ساکن در محدوده مورد مطالعه برای توانمندسازی اجتماعی با چه محدودیت هایی مواجه اند و سطح تاثیرگذاری هر یک از آنها در بروز یا تشدید محدودیت های مطرح در این خانوارها چگونه است؟

مبانی نظری

بحث درباره مفاهیم و تعاریف ارائه شده درباره مقوله «توانمندسازی»، همواره از مباحثی پویا و پرشور بوده است (اعرابی و فیاضی، ۱۳۸۸). توانمندسازی به معنی تشویق افراد برای مشارکت بیشتر در تصمیم گیری هایی است که بر فعالیت آن ها مؤثر است. یعنی فراهم آوردن فضایی که افراد بتوانند ایده های خود را بیافرینند و بر آن جامه عمل پوشند (Evans, 1992: 135-147). در واقع، توانمندسازی به دنبال این است که مردم بتوانند خود آغازگر، کنترل کننده و رهبر توسعه باشند و در عین حال توان مشارکت آزادانه در پروژه ها و طرح های توسعه را نیز داشته باشند (Lekoko & Merwe, 2006: 323). به عبارت دیگر، به توسعه و بسط داری ها و توانایی های فقرا برای مشارکت، گفتگو و چانه زنی، تاثیر، کنترل و مسئولیت پذیر کردن موسسات و نهادهایی که بر زندگی آنان تاثیر می گذارند، توانمندسازی گفته می شود (نارایان، ۱۳۹۵). ایلن و بامبرگر توانمندسازی را به عنوان یک پدیده انگیزشی تعریف می کنند که بر مفهوم خودسودمندی، خودتأثیری و حس سلطه شخصی تاکید دارد، ولی افراد دیگری نظیر توماس و ولتوس استدلال می کنند که توانمندسازی باید این دید را بدهد که یک مجموعه، منظری از ادراکات است که علاوه بر خود-سودمندی، باید ترکیبی از مفاهیم: معنی داری، خودتعیینی و خود-تأثیری نیز باشد (آقایار، ۱۳۸۲). بر این اساس، توانمندسازی فرایند ایجاد تغییر از پایین به بالاست یعنی ظرفیت های بالقوه ای را برای بهره برداری از سرچشمه توانایی انسانی که از آن استفاده کامل نمی شود، در اختیار سازمان ها می گذارد (بزاز جزایری، ۱۳۸۴). گزارش توسعه انسانی اشاره دارد که توسعه باید در اطراف مردم مواج باشد نه مردم به دور توسعه و توسعه باید موجب توانمندسازی و تفویض اختیار به افراد و گروه ها شود و نه تضعیف آنان (زاهدی مازندرانی، ۱۳۸۷). بنابراین می توان گفت بی شک زمانی سکونتگاه های روستایی از بهره وری و کارایی لازم برخوردار می شوند و به توانمندسازی دست می یابند که دسترسی به منابع و امکانات جهت ارتقای ظرفیت های شناختی، تسهیل مبادلات، توسعه زیرساخت ها و مهارت در تصمیم گیری فراهم باشد (گرچی، ۱۳۸۹). به هر حال، محققان و سیاستگذاران توسعه، توانمندی اجتماعی را شاخصی می دانند که موقعیت اجتماعی فرد را در جامعه نشان می دهد. آنها شاخص های متفاوتی را جهت سنجش توانمندی اجتماعی مورد استفاده قرار می دهند. در این راستا، برخی از آنها، شاخص های دسترسی به اطلاعات، سرمایه، شبکه ای از اعتماد در روابط و مهارت در تصمیم گیری را مورد

طریق توسعه اجتماعی امکان پذیر است می توان گفت توسعه اجتماعی مکمل توسعه اقتصادی است و در فرایند توسعه اقتصادی، نمی توان توسعه اجتماعی را حتی به طور موقت کنار گذاشت (آل اقا، ۱۳۸۴). و اما در این میان برای دستیابی به توانمندسازی با محدودیت های روبرو هستیم که می توان گفت، با ویژگی های ساختاری، نهادی، موقعیتی و فیزیکی در روستاها مرتبط است. همچنین می توان استناد کرد که، محدودیت های ساختاری از نظام های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه کل و جامعه جهانی نیز تاثیر می پذیرند. (زاهدی مازندرانی، ۱۳۸۷). ذکر این نکته نیز لازم است که امروزه استفاده از توانایی و استعداد درونی روستاییان، یکی از شیوه های مناسب رسیدن به هدف است که می تواند در قالب توانمندسازی و ظرفیت سازی بروز کند. در توانمندسازی اجتماعی با توجه به اینکه امروزه بیشتر به جنبه مشارکتی توجه می گردد، مشارکت مردم به منزله اصل عملیاتی و بنیادین تمام برنامه ریزی های توسعه مطرح بوده و در همه ی فرآیندهای آن، مردم به عنوان محور و حتی طراح طرح های توسعه مطرح هستند (فرخی، ۱۳۸۰). بنابراین به منظور نیل به اهداف توسعه روستایی، بکارگیری الزامات مشارکتی در توانمندسازی جامعه روستایی بسیار مثر ثمر خواهد بود (صالحی و شیخی، ۱۳۹۳). در واقع انسان ها نیازهای متعدد و گسترده ای دارند که خود به تنهایی قادر به رفع تمامی آنها نیستند و برای پاسخگویی به این نیازها باید از همفکری، همکاری و مشارکت انسان های دیگر استفاده کنند (رضایی جندانی، ۱۳۹۴). بر این اساس، شناخت محدودیت های توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی از اهمیت زیادی برخوردار است. چرا که اطلاع و آگاهی برنامه ریزان و سیاستگذاران نسبت به این امر در مناطق روستایی که بخش مهمی از جوامع در حال توسعه را تشکیل می دهند، در بهبود وضعیت آنها بسیار مؤثر خواهد بود. به هر حال، ناتوانی اجتماعی یا عدم مشارکت افراد در روند توسعه، حداقل در بخشی از جمعیت روستایی، از مشکلات اساسی نواحی روستایی کشور به شمار می آید که در این میان، روستاهای مورد مطالعه نیز از این قاعده مستثنی نمی باشند. در واقع، بخش های زرخان و مرکزی شهرستان نیشابور به دلیل عدم دسترسی به فرصت های لازم برای ادامه تحصیل فرزندان، عدم برگزاری کلاسهای آموزشی و ترویجی، پایین بودن میزان اعتماد ساکنان به مراکز خدمات روستایی، عدم وجود درمانگاه، پاسگاه امنیتی و دامپزشکی در روستاهای محدوده مورد مطالعه و همچنین عدم وجود خانه بهداشت در اکثر روستاها، با محدودیت های متنوعی مواجه اند که به همین دلیل، تاکنون توسعه مناسب اجتماعی خانوارهای روستایی ساکن در آنها میسر نشده است که این امر به گسترش ناهنجاری های اجتماعی و افزایش مهاجرت های روستایی - شهری دامن زده و زمینه ساز بسیاری از مشکلات منطقه ای گردیده است. ب در این تحقیق تلاش شده است تا ضمن بررسی اهمیت توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی مورد مطالعه، میزان اثرگذاری آنها مشخص گردد

فرضی زاده و همکاران (۱۳۹۲)، نیز درک بومی از توانمندی اجتماعی جامعه زنان روستایی را با روش کیفی بررسی نموده‌اند. یافته ها نشان داد که تأثیر ساختار فرصت به ویژه نهادهای غیررسمی بر توانمندی بسیار تعیین کننده است و هنوز موانع بسیاری برای رشد توانمندی زنان روستایی وجود دارد که ریشه همه موانع مذکور، ضعف دانش و آگاهی است. بندرز و نیک‌نامی (۱۳۹۲)، به شناسایی عوامل اجتماعی- فرهنگی موثر بر توانمندسازی اعضای تعاونی های روستایی زنان استان ایلام پرداختند، نتایج مبین آن بود که متغیر مدیریت مشارکتی در تعاونی مهمترین عامل تأثیرگذار بر توانمندسازی اعضای می‌باشد. رضائی و زارعی (۱۳۹۳)، به بررسی دیدگاه زنان روستایی درباره تأثیر مولفه های سرمایه اجتماعی بر توانمندسازی آنان در روستای حسن خان شهرستان قروه پرداختند. نتایج نشان داد که افزایش میزان سرمایه اجتماعی زنان روستایی شامل انسجام، مشارکت و اعتماد اجتماعی، به طور مستقیم به توانمندسازی آنان منجر می‌شود. قنبری و انصاری (۱۳۹۴)، به شناسایی و تبیین عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر توانمندسازی زنان روستایی شهرستان رستم پرداختند. نتایج نشان داد که اساسی ترین موانع موجود در مسیر توانمندسازی زنان عواملی نظیر پایین بودن میزان تحصیلات، وجود تعصبات خانوادگی، نبود حمایت های قانونی و همچنین نبود فرصت های شغلی می‌باشد. ریفکین^۱ (2003)، در مقاله خود تحت عنوان چارچوب اتصال تقویت جامعه محلی و برابری بهداشت، به این نتیجه رسیده است که توانمندسازی فرایندی است که به واسطه آن، افراد بر امور و کارهای خود تسلط بیشتری می‌یابند و با کسب قدرت بالا، کنترل بر منابع، اعتمادسازی، ظرفیت سازی و مشارکت فعال می‌توانند مسیر زندگی شان را به درستی هدایت کنند. آکپابو^۲ (2009)، به مطالعه تأثیر سازمان های غیردولتی بر توانمندسازی زنان روستایی در نیجریه پرداخت. نتایج نشان داد که سازمان های غیردولتی زنان (WNGOs) کمک شایانی به بهبود فعالیت های اجتماعی و تقویت مشارکت در میان زنان روستایی می‌کنند. تسی^۳ (2010)، به مطالعه تأثیر توانمندسازی در غنای روستایی در استرالیا پرداخت. نتایج نشان داد که مهمترین چالش های پیش روی جوامع، نابرابری های اجتماعی و محرومیت هستند. میترا و کانودو (2012)، در بررسی نحوه توانمندسازی روستاییان، در بخش بنگال غربی هند، نتیجه گرفتند که سطح توانمندی روستاییان مطالعه شده در ابعاد مختلف، پایین است. بر اساس نتایج پژوهش، کمیت و کیفیت تعامل میان افراد و اعتماد روستاییان به یکدیگر از تأثیر درخور توجهی بر توانمندسازی آنان برخوردار بود. چنگ^۴ (2013)، به بررسی میزان تأثیر جریان اطلاعات بر توانمندسازی اجتماعی در روستاهای چین پرداخت. نتایج نشان داد که ورود جریان اطلاعات به ویژه پذیرش تلفن همراه توسط روستاییان نه تنها افراد را قادر می‌سازد که قدرت چانه زنی

استفاده قرار داده‌اند، برخی دیگر، مشارکت، رهبری، ساختار سازمانی، ارتباط با دیگران، برنامه ریزی راهبردی (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۰، Laverack, 2003) و گروهی دیگر، آموزش، دسترسی به زیرساخت-ها و پناهگاه را مورد بررسی قرار داده‌اند (Abrar-ul-hag et al, 2016: 2). بر اساس جمع بندی دیدگاهها و نظریه های موجود، توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی مستلزم حذف موانع و محدودیت های متنوعی است که هر یک از آنها می‌توانند از بهبود وضعیت اجتماعی خانوارهای روستایی پیشگیری نموده، دامنه انتخاب های آنها را محدود نمایند و نابسامانی های اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی خانوارها را در پی داشته باشد.

پیشینه تحقیق

با توجه به مطالعات صورت گرفته در حوزه توانمند سازی روستائیان می توان گفت اکثر مربوط به مولفه های موثر بر توانمند سازی روستائیان بوده است و کمتر به محدودیت های اجتماعی اشاره شده است. بر همین اساس در این تحقیق تلاش شده است تا ضمن بررسی وضعیت شاخص های مطرح در توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی مورد مطالعه، محدودیت های مؤثر در توانمندسازی اجتماعی آنها مورد بررسی قرار دهد و نهایتاً روستاهای مورد مطالعه با کمک نرم افزارهای Expert Choice، SPSS و ArcGIS، بر اساس شدت موانع و محدودیت های مطرح در توانمندسازی اجتماعی، رتبه بندی و تحلیل فضایی شوند که این امر، اقدام قابل توجهی در مطالعات روستایی مرتبط با موضوع مورد مطالعه محسوب می‌گردد. کتابی و همکاران (۱۳۸۲)، به بررسی عوامل موثر بر توانمندسازی زنان برای مشارکت در توسعه روستا پرداختند و به این نتیجه رسیدند که عواملی همچون افزایش سطح تحصیلات، بهبود وضع سلامت، برخورداری از حق مالکیت قانونی، رفع تبعیض از بازار کار و حذف باورهای سنتی، عوامل موثری در توانمندسازی زنان هستند. سعدی و همکاران (۱۳۹۱)، نیز در سنجش میزان توانمندی اجتماعی زنان قالیباف روستایی و عوامل موثر بر آن در استان همدان، به این نتیجه رسیده‌اند که متغیرهای رضایت از شغل قالیبافی، سطح دانش تخصصی و سطح تحصیلات به عنوان عوامل موثر و تعیین کننده در توانمندسازی آنها شناخته شده‌اند حیدری ساریان (۱۳۹۱)، به بررسی نقش توانمندسازی در توسعه روستایی در مناطق روستایی شهرستان مشکین شهر پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد که ارتباط معنادار بین توانمندسازی و توسعه روستایی وجود دارد و می‌توان استنباط نمود که رابطه بسیار قوی با جهت مثبت میان سطح توسعه روستاهای نمونه تحقیق با ابعاد خودتعیینی، شایستگی، معنی داری، اعتماد و تأثیر وجود دارد.

³ . Tsey

⁴ . cheng

¹ . Rifkin

² . Akpabio

بیشتری در بازار نشان دهند بلکه ورود جریان اطلاعات یک ابزار موثر برای کاهش نابرابری های منطقه ای و افزایش توانمندی اجتماعی در روستاهای چین است. الشیک و الامین^۵ (2013)، به بررسی عوامل موثر بر توانمندسازی زنان در سودان پرداختند. نتایج نشان داد که سیاست ها و استراتژی های بهبود توانمندسازی زنان شامل افزایش دسترسی به امکانات، ارائه آموزش و ترویج قابلیت های زنان، از عوامل موثر در توسعه است. موهانتی^۶ و همکاران (2013)، به بررسی توانمندسازی اجتماعی زنان در مناطق روستایی اورپسا از طریق شرکت در گروه های خودیاری پرداختند. نتایج نشان داد که شرکت در گروه های خودیاری باعث افزایش اعتماد به نفس، مهارت و بهبود سطح آموزش زنان در مناطق روستایی اورپسا هند شده است. چاپیندولا و موانجا^۷ (2015)، به بررسی نقش بانک های انجمن های روستایی در توانمندسازی اجتماعی زنان در خانواده، در جوامع روستایی منطقه متوارا در تانزانیا پرداختند. یافته ها نشان داد که نقش اقتصادی این بانک ها، قادر به توانمندسازی اجتماعی زنان روستایی این منطقه از طریق افزایش اعتماد به نفس آنها، افزایش احترام، ایجاد یک حس اجتماعی ارزشمند بودن و همچنین غلبه بر خجالت زدگی از اجتماع بوده است.

قلمرو جغرافیایی تحقیق

نیشابور یکی از شهرستان های استان خراسان رضوی است که از نظر تقسیمات سیاسی از چهار بخش مرکزی، زبرخان، سرولايت و میان-جلگه تشکیل شده است. محدوده مورد مطالعه، از شمال به شهرستان های چناران، قوچان و بخش سرولايت، از شرق به شهرستان های مشهد و بینالود، از جنوب به شهرستان تربت حیدریه و بخش میان جلگه و از غرب نیز به شهرستان تخت جلگه محدود می گردد (شکل ۲). این محدوده با مساحت ۳۳۰۳ کیلومتر مربع، دارای ۳۱۰ آبادی، ۳۳۰۴۱ خانوار و ۱۱۰۴۲۰ نفر جمعیت می باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰).

روش تحقیق

این پژوهش، به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. جمع آوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه ای و میدانی بوده است و مطالعات میدانی به کمک ابزار اصلی که همان پرسشنامه می باشد تکمیل فرم-های مشاهدات میدانی صورت گرفته است. پرسشنامه های روستا با کمک خبرگان محلی (اعضای شورای اسلامی روستا و ریش سفیدان ساکن در آنها) و پرسشنامه های خانوار نیز توسط سرپرستان خانوارها تکمیل شده است. در این راستا، ابتدا از بین ۲۲۹ روستای بالای ۲۰ خانوار واقع در بخش های زبرخان و مرکزی شهرستان نیشابور، با

استفاده از فرمول کوکران و فرمول اصلاحی، ۳۷ روستا به عنوان روستای نمونه محاسبه و به روش تصادفی طبقاتی انتخاب گردید (شکل ۳). سپس بر اساس تعداد خانوارهای ساکن در این روستاها و با استفاده از فرمول کوکران، ۳۷۳ سرپرست خانوار به عنوان حجم نمونه برای تکمیل پرسشنامه های خانوار محاسبه و به تناسب فراوانی خانوارهای ساکن در هر روستا، تعداد خانوار نمونه آن روستا تعیین و با روش تصادفی ساده، خانوارهای نمونه انتخاب و نهایتاً پرسشنامه های خانوار تکمیل گردید. در ارزیابی روایی محتوایی پرسشنامه از قضاوت افراد خبره در محیط دانشگاه و کارشناسان مربوط استفاده گردید. پایایی آن نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۸۷ درصد برآورد گردیده است که با توجه به آستانه های در نظر گرفته شده در منابع علمی معتبر، از قابلیت اعتماد مطلوبی برخوردار بوده است. از طرف دیگر، در تجزیه و تحلیل اطلاعات، برای تعیین درجه اهمیت شاخص ها، از فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و نرم افزار Expert Choice و برای تعیین شدت محدودیت های توانمندسازی اجتماعی خانوارهای مورد مطالعه و سطح تاثیرگذاری عوامل مختلف در بروز این محدودیت ها و تحلیل های فضایی و آماری تحقیق، از نرم افزارهای SPSS و ArcGIS استفاده شده است. در جمع بندی داده ها نیز از روش ترکیب وزنی استفاده گردید که رابطه مورد استفاده در این روش به صورت زیر می باشد:

$$Z_i = \sum_j W_j X_{ij} \quad \text{رابطه ۶}$$

Z_i = شدت موانع و محدودیت های توانمندسازی اجتماعی ارزیابی شده برای خانوار i ($i = 1, 2, 3, \dots, m$)
 W_j = درجه اهمیت شاخص j
 X_{ij} = نمره استاندارد شده شاخص j برای خانوار i

تعریف عملیاتی متغیرها

در هر تحقیق علمی برای پاسخ به سؤالات تحقیق و یا آزمون فرضیه ها، تشخیص متغیرها امری ضروری است. جدول ۱، شاخص های توانمندسازی و زیرگروه های هر یک از این شاخص ها را نشان می دهد. شاخص های مورد مطالعه، متناسب با شرایط منطقه و از بین طیف گسترده ای از شاخص های مرتبط با هر بخش گزینش شده اند و وضعیت آنها نیز به دو صورت کمی (مثل نرخ رشد جمعیت روستا) یا کیفی (مثل سطح اعتماد به دهیاری و شورا) مورد سنجش قرار گرفته اند.

7. Chipindula & Mwangi

5. Elsheikh & Elamin

6. Mohanty

یافته‌های پژوهش

نتایج توصیفی

بررسی اطلاعات عمومی پاسخگویان پرسشنامه‌های خانوار مؤید آن است که ۵۸/۴ درصد از پاسخگویان، مرد و ۴۱/۶ درصد آنها نیز زن بوده‌اند. بررسی وضعیت ترکیب سنی پاسخگویان نشان می‌دهد که ۱۸ درصد پاسخگویان دارای سن کمتر از ۳۰ سال، ۲۴/۴ درصد آنها ۳۰ تا ۳۹ سال، ۱۷/۷ درصد آنها ۴۰ تا ۴۹ سال، ۱۹/۶ درصد آنها ۵۰ تا ۵۹ سال و ۲۰/۳ درصد آنها نیز دارای سن ۶۰ سال یا بالاتر می‌باشند. از نظر وضعیت سواد نیز بیشترین فراوانی افراد پاسخگو در سطح تحصیلات ابتدایی می‌باشد (جدول ۲).

نتایج تحلیلی

بررسی شاخص‌های مطرح در مشارکت نشان می‌دهد که، مشارکت در مراسم مذهبی و محلی به دلیل اعتقادات راسخ مردم به مسایل مذهبی (به علت قرار گرفتن شهرستان نیشابور در جوار بارگاه مطهر امام رضا (ع) و همچنین سادات بودن اکثریت ساکنان) با میانگین ۳/۹۰ بالاترین رتبه و شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی به علت عدم برگزاری این کلاسها در اکثریت روستاها و کم توجهی به این موضوع از سوی جهاد کشاورزی در روستاهای دورتر از مرکز شهرستان با میانگین ۱/۷۸ کمترین رتبه را کسب نموده‌اند. از سوی دیگر، مشارکت اعضای خانوار در فعالیت‌های کشاورزی در سال‌های اخیر به دلیل مشغول شدن تعداد زیادی از فرزندان به تحصیل در سطوح مختلف کمرنگ جلوه میکند. همچنین در ارتباط با سطح رضایت، گویه‌های تمایل خانواده برای ماندگاری در روستا به دلیل پیروی جمعیت و داشتن تعلق مکانی به ویژه وابستگی به زمین کشاورزی با میانگین ۳/۲۸ و رضایت خانواده از درآمد سرپرست خانوار با میانگین ۲/۴۵ به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۳). نتایج حاصل از بررسی شاخص‌های مرتبط با سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که اعتماد مردم روستا به یکدیگر به دلیل شناخت کامل ساکنین از یکدیگر و نسبت خویشاوندی آن‌ها در بیشتر روستاها با میانگین ۳/۴۵ بالاترین رتبه را به خود اختصاص داده است و بالعکس ساکنین به میزان کمی به مراکز خدماتی، دهیار و شوراها اعتماد دارند و مدعی هستند که این افراد فعالیت قابل توجهی در قبال توسعه روستا انجام نمی‌دهند و تنها نام حامیان روستا را یدک می‌کشند که این موضوع خود می‌تواند ناشی از عوامل مختلف از جمله کمبود بودجه از سمت دولت باشد. همچنین قابل ذکر است که پدیده خودکشی از شاخص‌های مهم در مقوله سرمایه اجتماعی می‌باشد که خوشبختانه جز تعداد انگشت‌شماری در روستاهای مورد نظر مشاهده نشده است. همچنین نتایج بررسی وضعیت شاخص‌های مرتبط با امکانات آموزشی در روستاهای مورد مطالعه نشان داد که در همه روستاها دسترسی به رسانه با میانگین ۳/۰۵ بیشترین رتبه را به خود اختصاص داده‌است. قابل ذکر است که

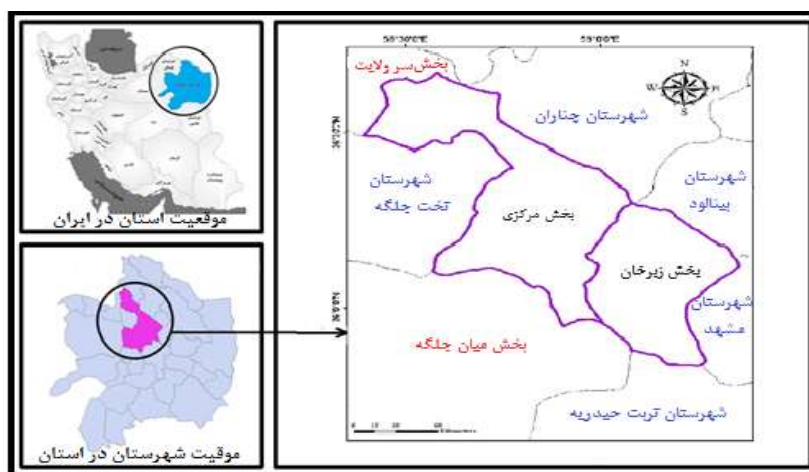
گویه‌های فرصت ادامه تحصیل فرزندان با میانگین ۱/۲۱ و میزان مطالعه کتب و مجلات با میانگین ۱/۹۱ پایین‌ترین رتبه را در این بخش به خود اختصاص داده‌اند که علت این امر عدم وجود مدارس در سطوح بالا و مشکلات رفت و آمد به روستاهای مجاور به ویژه ناتوانی مالی اکثر خانواده‌ها در پرداخت هزینه سرویس فرزندان و عدم وجود کتابخانه در سطح روستاها می‌باشد (جدول ۴). از سوی دیگر، بررسی وضعیت شاخص‌های مرتبط با ویژگی‌های شخصیتی و فردی سرپرست خانوار بیانگر آن است که از بین گویه‌های مذکور، تمایل برای انجام فعالیت‌های درآمدزای دیگر با میانگین ۳/۷۱ بیشترین رتبه را کسب نموده است، علت این امر ناراضی بودن تعداد کثیری از سرپرستان خانوار از درآمد و شغل فعلی خویش (کشاورزی، دامداری، کارگری و ...) می‌باشد که خود ناشی از کم آبی، نداشتن زمین کشاورزی و فصلی بودن اکثر مشاغل در روستاهای مورد مطالعه است. همچنین، پذیرش فناوری‌های جدید کشاورزی با میانگین ۱/۷۸ با استقبال بسیار کمی از سوی ساکنین روستایی مواجه شده و پایین‌ترین رتبه را از نظر پاسخگویان به خود اختصاص داده است که مهمترین دلایل آن بالا بودن قیمت ابزارآلات نوین کشاورزی، ناتوانی مالی کشاورزان در تهیه ماشین‌آلات، کوچک بودن زمین‌های کشاورزی و گرایش به کشت سنتی به دلیل عدم آشنایی با نحوه استفاده از تکنولوژی‌های جدید کشاورزی از طرف بسیاری از کشاورزان روستایی می‌باشد (جدول ۵). همچنین نتایج حاصل از بررسی مشکلات سازمانی پاسخگویان گویای آن است که امکان دریافت وام خودکفایی با میانگین ۳/۲۱ بیشترین رتبه را به خود اختصاص داده است و روستاییان برخلاف سایر وام‌ها، برای دریافت وام خودکفایی با موانع و مشکلات کمتری رو به رو هستند، بررسی‌ها نشان داد که تعدادی از ساکنین این وام را از کمیته امداد و اداره رفاه دریافت کرده‌اند. از سوی دیگر، امکان دریافت خسارت مربوط به بیمه محصولات کشاورزی با میانگین ۱/۴۳ کمترین رتبه را از نظر پاسخگویان کسب نموده و خود عامل نارضایتی از عملکرد بیمه‌های مربوط به کشاورزی و عدم اعتماد کشاورزان به این قبیل بیمه‌ها شده است (جدول ۶). از طرف دیگر، نتایج بررسی شاخص‌های مربوط به مشکلات جسمی و روحی و معضلات اجتماعی خانواده نشان داد، که از ۳۷۳ خانوار نمونه، ۱۵ درصد خانوارها دارای فرد معلول یا بیمار صعب‌العلاج هستند، که طبق مطالعات انجام شده ۷۶ درصد این معلولیت‌ها مادرزادی بوده و ۲۴ درصد مربوط به بیماری‌هایی نظیر سرطان و تصادفات جاده‌ای می‌باشد. وضعیت اعتیاد در خانوارهای روستایی مورد مطالعه بیانگر آن است که تعداد ۳۳ خانوار (معادل ۸/۸ درصد خانوارها) از معضلات اجتماعی اعتیاد رنج می‌برند، که این معضل بیشتر در روستاهای نزدیک به مرکز شهرستان مشهود است. همچنین بررسی میزان طلاق در خانوارهای روستایی نشان می‌دهد که تعداد ۴۴ خانوار روستایی (معادل ۱۱/۸ درصد خانوارها) دارای مشکل طلاق یا پدیده چند همسری هستند. از دیگر جهت، نتیجه آزمون همبستگی

پیرسون (Pearson) در بررسی ارتباط بین معضل اجتماعی طلاق و وجود مشکل اعتیاد در خانواده، موید آن است که با سطح معناداری ۰/۰۰۴ بین این دو متغیر رابطه معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی بین این دو متغیر ۰/۵۳۱ می باشد که با توجه به مقادیر حاصل، با سطح اطمینان ۹۹ درصد می توان گفت که بین این دو متغیر، ارتباط مستقیم و معنادار با همبستگی متوسط برقرار است (جدول ۷). بر این اساس می توان گفت که افزایش میزان اعتیاد سبب بالا رفتن میزان طلاق در خانوارهای روستایی مورد مطالعه و از هم گسیختن بنیان خانواده می گردد. مقایسه زوجی شاخص های مرتبط با توانمندسازی اجتماعی (که بر اساس نظرات ۱۲ نفر از خبرگان محلی و استفاده از نرم افزار Expert Choice انجام گردیده است) مؤید آن است که شاخص مشارکت در تصمیم گیری برای حل مشکلات روستا با ضریب ۰/۱۴۹ دارای بیشترین درجه اهمیت و شاخص دریافت خسارت مربوط به بیمه کشاورزی با ضریب ۰/۰۰۴ کمترین درجه اهمیت را در راستای هدف مورد نظر به خود اختصاص می دهند (شکل ۴). به هر حال، جمع بندی داده ها به روش ترکیب وزنی (بر اساس شاخص های استاندارد شده و درجه اهمیت آنها) برای بررسی سطح موانع و محدودیت های اجتماعی مطرح در توانمندسازی خانوارهای مورد مطالعه نشان می دهد که در ۱۷/۴۳ درصد از این خانوارها، سطح موانع و محدودیت ها در حد زیاد تا بسیار زیاد می باشد (جدول ۸). همچنین محاسبه شدت موانع و محدودیت های اجتماعی مطرح در توانمندسازی روستاهای مورد مطالعه (بر اساس میانگین شدت موانع و محدودیت های اجتماعی خانوارها) حاکی از آن است که از ۳۷ روستای مورد مطالعه، شدت موانع و محدودیت های اقتصادی در ۱۸ روستا در سطح شدید و در ۷ روستا نیز در سطح بسیار شدید (بحرانی)، می باشد. از سوی دیگر، بررسی چگونگی پراکنش روستاهای مورد مطالعه به تفکیک شدت موانع و محدودیت های اجتماعی حاکی از آن است که روستاهای با شدت موانع و محدودیت های کم غالباً در نیمه جنوبی محدوده مورد مطالعه پراکنده می باشند. در حالی که روستاهای با شدت موانع و محدودیت های زیاد و بسیار زیاد در سراسر محدوده مورد مطالعه قابل مشاهده اند (شکل ۵). بررسی وضعیت عوامل مؤثر بر موانع و محدودیت های اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه نشان می دهد که روستاهای حسین آباد، قره بیگ، اقبالی، کارجی، مبارکه، ادگ و سوقند عمدتاً به دلیل عدم برخورداری از امکانات آموزشی و بهداشتی مناسب، پایین بودن میزان مشارکت، بالا بودن میزان اعتیاد و طلاق، با بیشترین موانع و محدودیت های مطرح در توانمندسازی اجتماعی مواجه می باشند. در مقابل، روستاهای نوبهار، حریم آباد و دربهبشت به دلایلی همچون مشارکت و همبستگی روستاییان در امور مختلف، بالا بودن میزان امنیت در روستا و سطح پایین جرم و شرارت، با کمترین موانع و محدودیت های مطرح در توانمندسازی اجتماعی رو به رو می باشند.

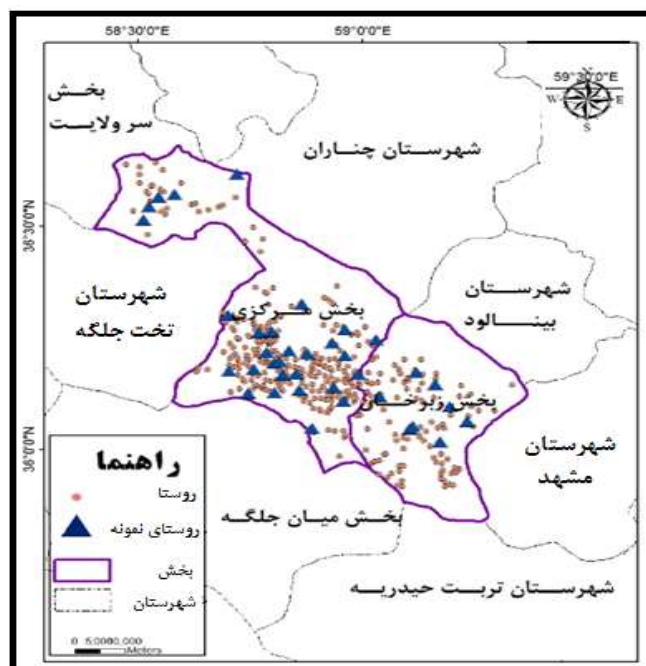
بررسی وضعیت شاخص های مرتبط با امنیت در روستاهای مورد مطالعه نشان می دهد که در هیچ یک از روستاهای یاد شده پاسگاه امنیتی وجود ندارد و افراد در مواقع لزوم بایستی به مراکز بخش مراجعه کنند. میزان مزاحمت و شرارت در روستاهای مورد مطالعه ۲/۷ درصد و میزان سرقت نیز ۱۰/۸ درصد محاسبه شده است. همچنین، نتایج مربوط به شاخص دسترسی به تسهیلات و امکانات بهداشتی نشان داد که در ۳۷ روستای نمونه، ۲۱ روستا (معادل ۵۶/۸ درصد) فاقد خانه بهداشت می باشند. قابل ذکر است که در هیچکدام از روستاهای ذکر شده، درمانگاه و دامپزشکی وجود ندارد. بررسی وضعیت پوشش بیمه درمانی نیز، بیانگر آن است که ۵/۶ درصد خانوارها فاقد بیمه، ۵/۱ درصد دارای بیمه خدمات درمانی، ۱۶/۱ درصد دارای بیمه تامین اجتماعی و سایر خانوارها معادل ۷۳/۲ درصد تحت پوشش بیمه روستایی می باشند. از طرف دیگر، محاسبه نرخ رشد جمعیت روستاهای مورد مطالعه در محدوده سال های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ نشان می دهد که ۳۲ درصد از این روستاها دارای رشد منفی جمعیت بوده و با مشکل کاهش جمعیت مواجه اند (شکل ۶). با توجه به نتایج پژوهش، انتظار اولیه بر آن است که روستاهای دارای موانع و محدودیت های شدید یا بسیار شدید با مهاجرت گسترده خانوارها مواجه باشند. در حالی که یافته های تحقیق حاکی از آن است که در برخی از این روستاها، به دلیل ساختار سنی سالخورده جمعیت، دیگر انگیزه ای برای مهاجرت برای افراد ساکن در آنها باقی نمانده است، چرا که عمدتاً در افراد کهنسال، تعلق و تعصب مکانی خاصی وجود دارد که تحت هیچ شرایطی حاضر به ترک روستای خویش و مهاجرت نمی باشند. از سوی دیگر، سیاست های دولت برای افزایش میزان زاد و ولد و افزایش جمعیت در برخی از روستاهای دارای ساختار سنی جوان نیز در افزایش جمعیت آنها مؤثر بوده است که وجود روند افزایش جمعیت در آنها را با وجود محدودیت های موجود در توانمندسازی موجه نموده است. همچنین وجود طبیعت سرسبز و شرایط آب و هوایی مطلوب در برخی از روستاها (همچون سوقند)، انگیزه ویلاسازی را در بعضی از شهروندان (برای دوری از شلوغی شهرها و بهره گیری از مناطق خوش آب و هوا، سکوت نسبی و رفع خستگی کار در سرسبزی و خرمی روستاها) تقویت نموده است. بدیهی است که در اینگونه روستاها، فراوانی مسکن روستا، مبنای درستی برای خانوارهای ساکن در آنها و موانع و محدودیت های مطرح در توانمندسازی اجتماعی آنها نخواهد بود. از طرف دیگر، برای مقایسه میزان تاثیرگذاری عوامل مختلف مؤثر در بروز یا تشدید موانع و محدودیت های توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی مورد مطالعه، از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (One-Way ANOVA) استفاده شده است. نتایج حاصل از این آزمون مؤید آن است که میانگین واریانس بین گروهها بیشتر از میانگین درون گروهها است و از آنجا که مقدار P value کوچک تر از ۰/۰۰۱ می باشد، با

حاکمی از آن است که محدودیت های ناشی از امکانات آموزشی با ضریب ۰/۱۲۹۲، مشارکت با ضریب ۰/۱۰۳۲ و سرمایه اجتماعی با ضریب ۰/۰۵۸۸، تأثیرگذارترین عوامل در بروز یا تشدید موانع و محدودیت های توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی این منطقه به حساب می آیند (شکل ۷).

سطح اطمینان ۹۹ درصد، اختلاف معنی داری بین شدت تأثیرگذاری عوامل مختلف مطرح در بروز موانع و محدودیت های اجتماعی خانوارهای مورد مطالعه وجود دارد (جدول ۹). خروجی دیگر این آزمون در مقایسه سطح تأثیرگذاری عوامل مؤثر در بروز یا تشدید موانع و محدودیت ها برای توانمندسازی اجتماعی خانوارهای مورد مطالعه

شکل ۲: موقعیت محدوده مورد مطالعه به تفکیک بخش ها در شهرستان نیشابور

شکل ۳: چگونگی پراکنش روستاهای نمونه در سطح محدوده مورد مطالعه

جدول ۱: شاخص های مورد توجه در بررسی موانع و محدودیت های توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی

بعد اجتماعی			
مؤلفه	شاخص	مؤلفه	شاخص
ویژگی های شخصیتی و فردی سرپرست خانوار	سطح سواد	مشکلات سازمانی	دسترسی به کارشناسان جهت دریافت مشاوره
	سطح مهارت برای فعالیت های تولیدی مرتبط		حمایت سازمان های دولتی جهت اشتغال افراد تحت پوشش
	نوآوری و خلاقیت فردی در امور تولیدی		امکان دریافت وام خودکفایی
	تمایل برای فعالیت های کشاورزی و تولیدی		کفایت مبلغ وام خودکفایی جهت ایجاد اشتغال
	سخت کوشی در زندگی		امکان کسب مهارت های لازم برای افزایش راندمان تولید
	علاقه به کسب موفقیت و پیشرفت		امکان دریافت خسارت مربوط به بیمه محصولات کشاورزی
	روحیه کار و اشتغال		میزان اعتبارات وام های خوداشتغالی
	ترس از شکست در کار و اشتغال		دسترسی به اعتبارات و تسهیلات تولیدی
	تمایل برای انجام فعالیت های درآمدزای دیگر		تأثیر دهیاری و شورای اسلامی روستا در حل مشکلات
	عادت داشتن به بی پولی		تأثیر مراکز خدمات روستایی در حل مشکلات
مشارکت	پذیرش فناوری های جدید کشاورزی	امکانات آموزشی	بهره مندی از امکانات مناسب آموزشی
	احساس یاس و ناامیدی		دسترسی به رسانه ها
	میزان رضایت از خود		دسترسی به کتابخانه
	تصور محکوم بودن به زندگی فقیرانه		میزان مطالعه کتب و مجله
	میزان مشارکت در فعالیت های کشاورزی		فرصت ادامه تحصیل فرزندان
	شرکت در مراسم مذهبی و محلی		سطح دانش فنی بین روستاییان
سرما به اجتماعی	مشارکت در تصمیم گیری برای حل مشکلات	سطح رضایت	ماندگاری نیروهای باسواد در روستا
	مشارکت روستاییان در امور مالی روستا		رضایت از مسکن
	مشارکت روستاییان در امور عمرانی روستا		رضایت خانواده از فعالیت های معیشتی سرپرست خانوار
	مشارکت مالی برای کمک به افراد نیازمند		رضایت خانواده از درآمد سرپرست خانوار
	همکاری همسایگان در کارهای تولیدی		رضایت خانواده به سطح امکانات روستا
	شرکت در برنامه های آموزشی و ترویجی		رضایت خانواده برای زندگی در روستا
امنیت	همکاری روستاییان با دهیار و شورای روستا	معضلات اجتماعی خانواده	تمایل خانواده برای ماندگاری در روستا
	مشارکت سیاسی روستاییان		وجود مشکل اعتیاد در سطح خانواده
	اعتماد مردم روستا به یکدیگر		وجود مشکل طلاق در سطح خانواده
	اعتماد به دهیاری و شورا		فوت سرپرست خانوار
	اعتماد به مراکز خدمات روستایی		زندانی بودن سرپرست خانوار
	درصد افراد دارای مشکل اعتیاد به مواد مخدر و وجود خودکشی		برخورداری از تسهیلات و امکانات بهداشتی پوشش بیمه درمانی
مشکلات جسمی و روحی	میزان طلاق	مشکلات جسمی و روحی	معلولیت و بیماری جسمی یا روحی سرپرست خانوار
	دسترسی به پاسگاه امنیتی		کپولت سن سرپرست خانوار
	میزان سرقت در سطح روستا		وجود فرد یا افراد معلول یا دارای بیماری صعب العلاج در خانواده
	میزان مزاحمت و شرارت در سطح روستا		

جدول ۲: وضعیت تحصیلی پاسخ دهندگان

ردیف	تحصیلات	فراوانی	درصد	ردیف	سطح تحصیلات	فراوانی	درصد
۱	بی سواد	۱۱۷	۳۱/۴	۴	دیپلم و فوق دیپلم	۲۴	۶/۴
۲	ابتدایی	۱۶۹	۴۵/۳	۵	لیسانس و بالاتر	۲	۰/۵
۳	راهنمایی	۶۱	۱۶/۴	۶	کل	۳۷۳	۱۰۰

جدول ۳: وضعیت شاخص های مرتبط با مشارکت و سطح رضایت

شاخص ها	گویه ها	درصد					میانگین	ضریب تغییرات
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
مشارکت	مشارکت برای حل مشکلات	۳/۲	۱۰/۲	۴۸/۸	۱۵/۸	۲۲	۳/۴۳	۱/۰۴
	مشارکت در امور مالی	۳/۵	۱۳/۷	۴۷/۵	۲۵/۵	۹/۹	۳/۲۴	۰/۹۳
	مشارکت در امور عمرانی	۲/۷	۱۳/۴	۴۸/۸	۲۳/۳	۱۱/۸	۳/۲۸	۰/۹۳
	مشارکت اعضا در امور کشاورزی	۳/۰۹	۱۱/۵۰	۳۰/۳۸	۳۰/۰۸	۲۴/۹۵	۲/۴۵	۱/۹۱
	مشارکت مالی برای افراد نیازمند	۱۰/۵	۲۳/۹	۳۴/۳	۱۸/۲	۱۳/۱	۲/۹۹	۱/۱۶
	همکاری همسایگان	۱۷/۴	۲۲	۴۲/۴	۱۶/۱	۲/۱	۲/۶۳	۱/۰۱
	شرکت در کلاس های آموزشی	۲۸/۷۸	۱۳/۸۰	۲۹/۰۷	۲۳/۲۰	۵/۱۵	۱/۷۸	۱/۶۰
	مشارکت در مراسم مذهبی و محلی	۱/۳	۴/۸	۲۴/۹	۳۹/۹	۲۹	۳/۹۰	۰/۹۱
	میزان همکاری با دهیار و شورا	۱/۳	۵/۹	۳۹/۴	۳۷/۵	۱۵/۸	۳/۶۰	۰/۸۶
	مشارکت در امور سیاسی	۰/۸	۶/۲	۳۲/۷	۳۸/۱	۲۲/۳	۳/۷۴	۰/۸۹
سطح رضایت	رضایت برای زندگی در روستا	۴/۳	۱۴/۷	۵۰/۴	۱۶/۶	۱۳/۹	۳/۲۱	۱
	رضایت از سطح امکانات روستا	۱۷/۲	۲۳/۶	۴۸/۸	۷/۵	۲/۹	۲/۵۵	۰/۹۵
	رضایت از فعالیت های معیشتی	۱۲/۳	۳۱/۶	۴۱/۶	۱۰/۲	۴/۳	۲/۶۲	۰/۹۷
	رضایت از مسکن	۱۰/۵	۲۷/۹	۴۲/۱	۱۱/۳	۸/۳	۲/۷۹	۱/۰۴
	رضایت خانواده از درآمد	۱۵/۵	۳۳/۸	۴۲/۹	۵/۶	۲/۱	۲/۴۵	۰/۸۹
	تمایل برای ماندگاری در روستا	۸	۱۷/۷	۳۷/۳	۱۱/۳	۲۵/۷	۳/۲۸	۱/۲۴

جدول ۴: وضعیت شاخص های مرتبط با سرمایه اجتماعی و امکانات آموزشی

شاخص ها	گویه ها	درصد					میانگین	ضریب تغییرات
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
سرمایه اجتماعی	اعتماد مردم روستا به یکدیگر	۴	۱۱/۸	۴۰/۸	۲۱/۷	۲۱/۷	۳/۴۵	۱/۰۷
	اعتماد به دهیاری و شورا	۳/۲	۹/۹	۴۶/۴	۲۳/۱	۱۷/۴	۳/۴۱	۰/۹۹
	اعتماد به مراکز خدمات روستایی	۲/۹	۱۳/۱	۴۹/۳	۱۶/۶	۱۸	۳/۳۳	۱/۰۱
امکانات آموزشی	دسترسی به رسانه ها	۹/۱	۳۰/۸	۲۶	۱۳/۷	۲۰/۴	۳/۰۵	۱/۳۷
	دسترسی به کتابخانه و مطالعه کتب	۳۶/۷	۳۹/۷	۱۹/۳	۳/۸	۰/۵	۱/۹۱	۰/۸۶
	فرصت ادامه تحصیل فرزندان	۲۵/۷	۳۳	۳۶/۷	۲/۷	۱/۹	۱/۲۱	۰/۹۲
	آشنایی با رایانه	۲۱/۴	۲۸/۴	۴۲/۴	۶/۴	۱/۳	۲/۳۷	۰/۹۳

جدول ۵: وضعیت شاخص های مرتبط با ویژگی های شخصیتی و فردی سرپرست خانوار

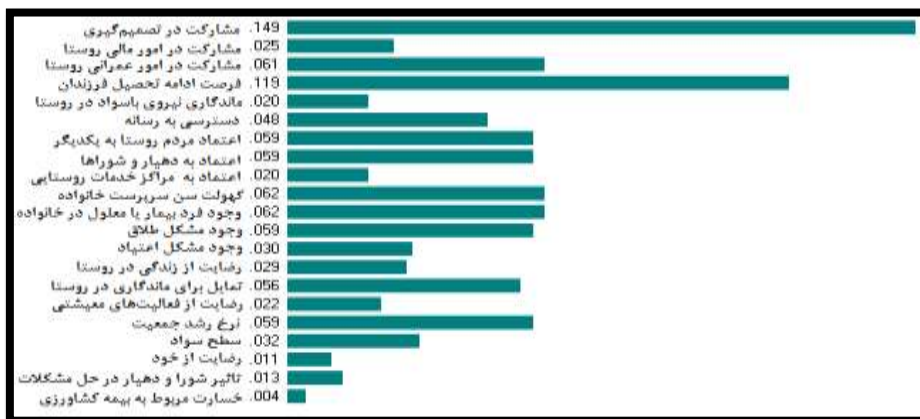
شاخص ها	گویه ها	درصد					میانگین	ضریب تغییرات
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
ویژگی های شخصیتی و فردی سرپرست خانوار	میزان رضایت از خود	۵/۶	۱۴/۷	۴۳/۴	۲۸/۷	۷/۵	۳/۱۷	۰/۹۶
	علاقه به کسب موفقیت	۴/۳	۸/۸	۳۹/۴	۳۵/۱	۱۲/۳	۳/۴۲	۰/۹۶
	ترس از شکست در کار و اشتغال	۱۲/۱	۱۳/۹	۴۲/۶	۲۳/۱	۸/۳	۳/۰۱	۱/۰۸
	سطح مهارت برای فعالیت های تولیدی مرتبط	۲/۱	۱۲/۶	۵۴/۴	۱۶/۶	۱۴/۲	۳/۲۸	۰/۹۳
	نوآوری و خلاقیت فردی	۷	۲۰/۶	۴۱/۳	۱۹/۳	۱۱/۸	۳/۰۸	۱/۰۷
	تمایل برای فعالیت های کشاورزی و تولیدی	۴/۳	۹/۴	۴۱/۳	۲۳/۳	۲۱/۷	۳/۴۸	۱/۰۶
	سخت کوشی در زندگی	۳/۵	۹/۷	۲۸/۲	۳۲/۴	۲۶/۳	۳/۶۸	۱/۰۷
	روحیه کار و اشتغال	۱/۶	۱۱/۸	۳۴/۹	۲۴/۴	۲۷/۳	۳/۶۴	۱/۰۵
	تمایل برای انجام فعالیت های درآمدزا	۲/۱	۱۰/۲	۳۲/۲	۲۳/۳	۳۱/۱	۳/۷۱	۱/۰۷
	عادت داشتن به بی پولی	۱/۹	۱۲/۱	۴۵	۲۰/۴	۲۰/۶	۳/۴۵	۱/۵۱
	پذیرش فناوری های جدید	۱۸/۱۴	۲۰/۲۰	۴۹/۴۱	۴/۲۷	۷/۹۸	۱/۷۸	۱/۵۱
	احساس یاس و ناامیدی	۱۳/۲	۱۷/۷	۴۷/۶	۱۰/۲	۱۱/۳	۲/۸۸	۱/۱۲
تصور محکوم بودن به فقر	۱۳/۷	۲۳/۱	۴۶/۶	۸/۳	۸/۳	۲/۷۴	۱/۰۶	

جدول ۶: وضعیت شاخص های مرتبط با مشکلات سازمانی

شاخص ها	گویه ها	درصد					میانگین	ضریب تغییرات
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
مشکلات سازمانی	دسترسی به کارشناسان مشاوره	۳۷/۵	۳۰/۸	۲۹/۵	۱/۶	۰/۵	۱/۹۶	۰/۸۸
	حمایت جهت اشتغال افراد تحت پوشش	۳۰/۳	۲۹/۲	۳۸/۶	۱/۶	۰/۳	۲/۱۲	۰/۸۷
	امکان دریافت وام خودکفایی	۲۴/۱	۳۱/۱	۴۴	۰/۸	۰	۳/۲۱	۰/۸۱
	کفایت مبلغ وام خودکفایی جهت اشتغال	۲۱/۷	۳۷/۳	۳۸/۱	۲/۷	۰/۳	۲/۲۲	۰/۸۲
	امکان کسب مهارت برای افزایش تولید	۰/۵	۲۱/۴	۳۴/۳	۴۲/۱	۱/۶	۲/۲۲	۰/۸۱
	امکان دریافت خسارت کشاورزی	۳۰/۵۷	۳۷/۵۷	۲۷/۵۹	۳/۸۵	۰/۴۲	۱/۴۳	۱/۱۹
	میزان اعتبارات وام های خوداشتغالی	۰/۵	۲۱/۴	۳۶/۲	۴۱	۰/۸	۲/۲۰	۰/۷۹
	دسترسی به اعتبارات و تسهیلات تولیدی	۱۳/۷	۴۲/۹	۴۱/۶	۱/۶	۰/۳	۲/۳۱	۰/۷۳
	تأثیر دهیاری و شورای در حل مشکلات	۱۰/۷	۳۴/۶	۳۴/۶	۱۰/۲	۹/۹	۲/۷۳	۱/۰۹
	تأثیر مراکز خدمات در حل مشکلات	۸	۳۰/۶	۴۶/۱	۹/۱	۶/۲	۲/۷۴	۰/۹۵

جدول ۷: نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون

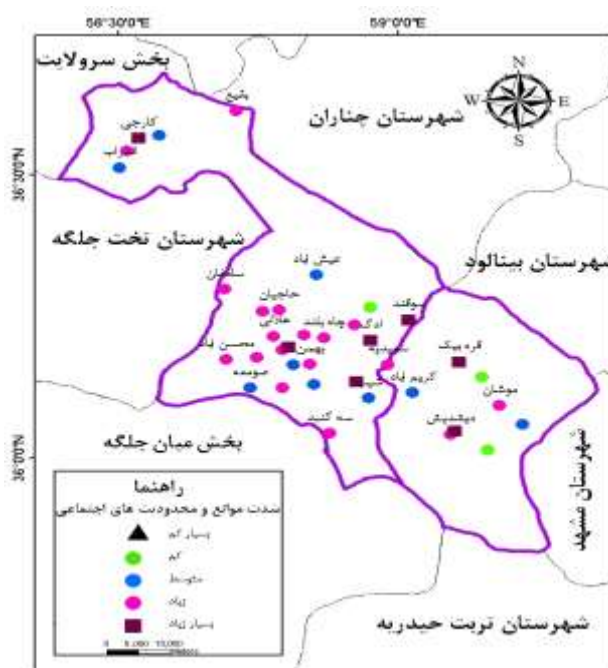
	اعتیاد	طلاق
اعتیاد	آزمون پیرسون	۰.531
	سطح معنی داری	۰.004
	جامعه	373
طلاق	پیرسون	۰.531
	سطح معنی داری	۰.004
	جامعه	373

شکل ۴: وزن‌های حاصل از مقایسه زوجی شاخص‌های مطرح در توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی

جدول ۸: وضعیت خانوارهای مورد مطالعه به تفکیک شدت موانع و محدودیت‌های اجتماعی خانوارها

طبقات	شدت موانع و محدودیت‌ها	درصد خانوار
طبقه اول	بسیار کم	۵/۶۳
طبقه دوم	کم	۳۰/۲۹
طبقه سوم	متوسط	۴۶/۶۵
طبقه چهارم	زیاد	۱۶/۳۵
طبقه پنجم	بسیار زیاد	۱/۰۸

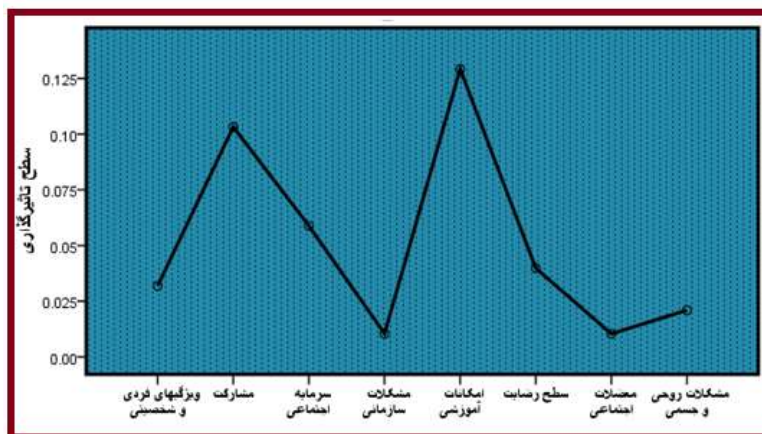
شکل ۵: شدت موانع و محدودیت‌های مطرح در توانمندسازی اجتماعی روستاهای مورد مطالعه

شکل ۶: وضعیت نرخ رشد جمعیت در روستاهای مورد مطالعه بین سالهای ۹۰-۱۳۸۵

جدول ۹: مقایسه میانگین شدت موانع و محدودیت های توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی مورد مطالعه

میانگین مجذورات		جمع مجذورات		سطح معناداری
بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	
۰/۷۲۴	۰/۰۰۱	۵/۰۷۰	۳/۱۲۸	...

شکل ۷: مقایسه سطح تاثیرگذاری عوامل مختلف در بروز یا تشدید محدودیت های مطرح در توانمندسازی اجتماعی

بحث و نتیجه گیری

توانمندسازی اجتماعی فرایندی است که طی آن افراد برای غلبه بر موانع پیشرفت، فعالیت‌هایی انجام می‌دهند که باعث تسلط آن‌ها در سرنوشت خود می‌شود. از این‌رو، سکونتگاه‌های روستایی زمانی از بهره‌وری و کارایی لازم برخوردار می‌شوند و به توانمندسازی دست می‌یابند که دسترسی به منابع و امکانات جهت ارتقای ظرفیت‌ها، تسهیل مبادلات، توسعه زیرساخت‌ها و مهارت در تصمیم‌گیری، برای روستائیان ساکن در آنها فراهم باشد. بنابراین در بررسی مسائل جوامع روستایی، توجه به توانمندسازی اجتماعی و رفع موانع و محدودیت‌های موجود در آنها بسیار ضروری می‌باشد. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف شناخت موانع و محدودیت‌های مطرح در توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی انجام گردیده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، خانوارهای ساکن در روستاهای مورد مطالعه در جهت توانمندسازی اجتماعی با موانع و محدودیت‌های متعددی مواجه می‌باشند که در این راستا، محدودیت‌های ناشی از امکانات آموزشی، مشارکت و سرمایه اجتماعی، بیشترین شدت تأثیرگذاری را به خود اختصاص می‌دهند. نتایج این پژوهش همسو با یافته‌های کتابی و همکاران (۱۳۸۲) و الشیک و الامین (۲۰۱۳) می‌باشد که مهمترین عامل توسعه جوامع روستایی را دسترسی به امکانات آموزشی، افزایش اعتماد و مشارکت مردم می‌دانند. در یک جمع‌بندی کلی از مجموع یافته‌های توصیفی و تحلیلی پژوهش مشخص می‌شود که خانوارهای ساکن در روستاهای مورد مطالعه شهرستان نیشابور با موانع و محدودیت‌های مختلفی در زمینه توانمندسازی اجتماعی مواجه می‌باشند. با توجه به اهمیتی که توانمندسازی در بهبود وضعیت روستاها دارد، با فراهم کردن امکانات لازم و برنامه‌ریزی‌های اصولی و کارآمد می‌توان زمینه پیشرفت و توسعه هر چه بیشتر روستاها و به طبع توسعه ملی را فراهم نمود. به هر حال، در راستای افزایش توانمندسازی اجتماعی در خانوارهای مورد مطالعه، پیشنهادها زیر را می‌توان مطرح نمود.

- با توجه به نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه، روستاهای مورد مطالعه نیاز مبرمی به ارائه امکانات آموزشی مناسب به ویژه مدارس در مقاطع مختلف تحصیلی دارند، این در حالی است که در روستاهای مورد مطالعه تعداد ۵ روستا (قره بیک، کریم آباد، سوقند، آهنگران و سامغان) فاقد هرگونه مدارس در مقطع ابتدایی می‌باشند، بنابراین بایستی در صورت امکان به آن‌ها ارائه گردد و در غیر این صورت هزینه سرویس فرزندان برای مراجعه به روستاهای بزرگتر باید از سوی نهادهای حمایتی در قالب تسهیلات یا کمک های یارانه ای به خانواده ها اعطا شود.

- همچنین با توجه به ضرورت تقویت امکانات آموزشی در توانمندسازی اجتماعی خانوارهای روستایی و با در نظر گرفتن این موضوع که تمام روستاهای مورد مطالعه فاقد کتابخانه هستند لذا توجه بیشتر به این مسئله از سوی مسئولین برای افزایش آگاهی و بالارفتن میزان مطالعه کتب و مجلات در رده‌های سنی مختلف ضروری می‌نماید.

- ایجاد مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای در روستاهای مرکزی هر دهستان برای آشنایی اهالی روستا به ویژه جوانان با مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و پذیرش فناوری‌های جدید کشاورزی و همچنین فروش با قیمت پایین و یا اجاره دادن این ابزارآلات از سوی نهادهای مربوطه جهت افزایش سود و بازدهی محصولات کشاورزی.

- با توجه به اینکه در تعدادی از روستاهای مورد مطالعه، افراد اعتماد کمی به دهیار و شوراهای در اداره امور و رسیدن به توسعه روستا دارند، لذا بهتر است با دعوت از خانواده های علاقمند و تاثیر گذار در جلسات، ابزار لازم را جهت مشارکت روستائیان و تصمیم‌گیری جمعی فراهم آورد.

- ایجاد مراکز مشاوره و کمپ‌های ترک اعتیاد در روستاهای مرکزی هر دهستان برای حل مشکلات اجتماعی به ویژه کاهش میزان طلاق در سطح روستاها و جلوگیری از گسیختن بنیان خانواده از هم ضروری می‌باشد.

- عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی از سوی اداره جهاد کشاورزی در بسیاری از روستاهای دور از مراکز بخش و شهرستان، عدم حضور و در نتیجه کاهش مشارکت کشاورزان روستایی را در این کلاس‌ها به همراه داشته که خود عاملی مهم در پایین نگه داشتن میزان آگاهی کشاورزان در بهره‌برداری پهنه‌ها از محصولات و عدم به اشتراک گذاشتن تجربیات کشاورزی بین افراد به شمار می‌رود.

- با توجه به اینکه از بین روستاهای مورد مطالعه ۲۱ روستا فاقد خانه بهداشت می‌باشند، با در نظر گرفتن وضعیت سلامت افراد به ویژه نوزادان لازم است که در سطح تمام روستاها این واحدها تاسیس گردند تا خطرات ناشی از معلولیت و سایر بیماری‌ها در کودکان کاهش یابد.

- با عنایت به اینکه جوامع بشری نیاز مبرمی به محصولات کشاورزی جهت تغذیه و سایر مصارف دارند، اعطای خسارت مربوط به بیمه کشاورزی از طریق نهادهای مسئول جهت بالا بردن قدرت ریسک‌پذیری کشاورزان برای کشت محصولات در شرایط نامساعد اقلیمی و کم آبی الزامی می‌باشد.

منابع

- اعرابی، محمد و مرجان فیاضی، (۱۳۸۸)، گونه‌شناسی دیدگاه‌ها و الگوهای توانمندسازی، فصلنامه مطالعات مدیریت صنعتی، شماره ۱۳، صص ۸۸-۶۷.
- آقایار، سیروس، (۱۳۸۲)، توانمندسازی روش نوین در محیط رقابتی، مجله تدبیر، شماره ۱۳۵، صص ۳۸-۲۸.
- آل‌آقا، فریده، (۱۳۸۴)، شناسایی مشاغل درآمدزا برای زنان روستایی و تعیین نیازهای آموزشی و مهارت‌های متناسب با آن، مجله پژوهش زنان، دوره ۳، شماره ۱، صص ۱۶۶-۱۵۴.
- بزاز جزایری، سید احمد، (۱۳۸۴)، مدیریت بر مبنای توانمندسازی منابع انسانی، مجله تدبیر، شماره ۱۶۲، ص ۱۸.
- بندرز، زینب و نیک نامی، مهرداد، (۱۳۹۲)، شناسایی عوامل اجتماعی- فرهنگی موثر بر توانمندسازی اعضای تعاونی‌های روستایی زنان استان ایلام، مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، سال ششم، شماره ۳، صص ۷۷-۶۳.
- بهادری، جواد، (۱۳۸۶)، دست‌بندی عملکردی سیاست‌های اجرایی توانمندسازی اسکان غیر رسمی و کاربرد عملی آن در شهرک سعدی شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- حیدری ساربان، وکیل، (۱۳۹۱)، توانمندسازی گامی اساسی در جهت نیل به توسعه روستایی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲۷، صص ۱۸۸-۱۶۹.
- دیبا ناریمان (۱۳۹۵)، توانمندسازی و کاهش فقر، مترجمان: فرزاد پور اصغر سنگاچین و جواد رمضانی، تهران، چاپ اول، انتشارات کریم خان زند.

(مطالعه موردی: بخش های زند و سامن شهرستان ملایر)، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۸۰، صص ۱۳۸-۱۱۹.

میرزایی، حسین، غفاری، غلامرضا و کریمی، علی رضا، (۱۳۸۹)، توانمندسازی، صنعتی شدن و عوامل زمینه ای موثر بر آن (مطالعه موردی: مناطق روستایی شهرستان قروه)، پژوهش های روستایی، شماره ۱ (۴)، صص ۹۹-۱۲۸.

- Abrar-ul-hag, M., Mali, MRM. & Islam, GMN. (2016). Measuring the Socio- Economic Empowerment of Rural Households in Pakistan, *Business and Economics*, 7: 236, 1-6.
- Akpabio, I. A. (2009). Women NGOs and rural women empowerment activities in the Niger Delta, Nigeria. *Environment, development and sustainability*, 11(2), 307-317.
- Cheng, C. T. (2013). The Flow of Information as Empowerment and the Changing Social Networking Landscape in Rural China, *the journal of library trends*, 62(1), 81-94.
- Chipindula, H., & Mwanga, J. M. (2015). Assessing the role of Village Community Banks in Social Empowerment of Women within households in rural communities of Mtwara District, Tanzania, *Research on Humanities and Social Sciences*, 5(20), 134-142.
- Elsheikh, S., & Elamin, S. (2013), The Economic Empowerment of Urban Women in Sudan: Empirical Analysis, *the Journal of American Academy of Business, Cambridge*, 19(1), 302-307.
- Evans, E. N. (1992). Liberation theology, empowerment theory and social work practice with the oppressed. *International Social Work*, 35(2), 135-147.
- Laverack, G. (2003). Building capable communities experiences in rural figin context. *Health promotion International*, 18(2), 36-51.
- Lekoko, R. N., & Van Der Merwe, M. (2006). Beyond the rhetoric of empowerment: speak the language, live the experience of the rural poor. *International review of education*, 52(3-4), 323-332.
- Mitra, S., & Kundu, A. (2012). Assessing Empowerment Through Generation of Social Capital. *International Journal of Business and Social Research*, 2(6), 72-84.
- Mohanty, S., Das, B., & Moahanty, T. (2013). Empowerment of women in rural Odisha through participation in self help groups. *International Journal of Physical and Social Sciences*, 3(7), 347-361.
- Parsons, R. J. (2001). Specific practice strategies for empowerment-based practice with women: A study of two groups. *Affilia*, 16(2), 159-179.
- Rifkin, S. B. (2003). A framework linking community empowerment and health equity: it is a matter of CHOICE. *Journal of health, population and nutrition*, 168-180.
- Tsey, K. (2010). Making social science matter?: Case Studies from community development and empowerment education research in rural Ghana and Aboriginal Australia. *Asian Social Science*, 6(1), 3-12.

- رضایی جندانی، محبوبه، هویدا، رضا و سماواتیان، حسین، (۱۳۹۴)، پیش بینی ابعاد توانمندسازی روانشناختی با استفاده از مولفه های سرمایه روان-شناختی در معلمان مدارس ابتدایی شهر اصفهان، دانش و پژوهش در روان-شناسی کاربردی، سال ۱۶، شماره ۱، صص ۸.
- رضائی، روح اله و زارعی، شیماء، (۱۳۹۳)، بررسی دیدگاه زنان روستایی درباره تاثیر مولفه های سرمایه اجتماعی بر توانمندسازی آنان (مورد مطالعه: روستای حسن خان، شهرستان قروه)، زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۲، شماره ۲، صص ۳۰۴-۲۸۷.
- زاهدی مازندرانی، محمد جواد، (۱۳۸۷)، توانمندسازی، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، انتشارات سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، صص ۲۷۱-۲۸۳.
- سعدی، حشمت اله، شعبان علی فمی، حسین و لطیفی، سمیه (۱۳۹۱)، سنجش میزان توانمندی اقتصادی و اجتماعی زنان قالیباف روستایی و عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی: استان همدان)، زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۱۲۶-۱۰۷.
- سکاران، اوما، (۱۳۸۱)، روش های تحقیق در مدیریت، ترجمه محمد صائبی و محمود شیرازی، چاپ دوم، تهران، انتشارات موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، صص ۵۶۰-۱.
- شادی طلب، ژاله، (۱۳۸۱)، توسعه و چالش های زنان ایران، تهران: نشر قطره، صص ۳۰۴-۱.
- صالحی، رحمان و شیخی، زهرا، (۱۳۹۳)، مشارکت و توانمندسازی جامعه روستایی با رویکرد توسعه پایدار، سومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، صص ۱۳-۱.
- غناستانی، علی اکبر، شایان، حمید، خسرو بیگی، رضا و علی اکبر تقیلو، (۱۳۹۰)، نقش ویژگی های مکانی- فضایی مشارکت در توانمندسازی اقتصاد روستایی، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال اول، شماره ۴، صص ۱۳-۱.
- فرخی، طاهره، (۱۳۸۰)، تواناسازی زنان، مجله تعاون، شماره ۱۱۹، صص ۱۳-۱.
- فرضی زاده، زهرا، متوسلی، محمود و مهدی طالب، (۱۳۹۲)، بررسی جامعه-شناختی توانمندی اجتماعی و اقتصادی، درک بومی از آن، عوامل موثر بر رشد آن و موانع در جامعه زنان روستایی، توسعه روستایی، دوره پنجم، شماره ۱، صص ۴۰-۲.
- قنبری، یوسف و رحیمه انصاری، (۱۳۹۴)، شناسایی و تبیین عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر توانمندسازی زنان روستایی (مطالعه موردی: شهرستان رستم)، مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، سال ۴، شماره ۳، صص ۱۰-۱.
- کتابی، محمود، یزدخواستی، بهجت و زهرا فرخی راستایی، (۱۳۸۲)، توانمندسازی زنان برای مشارکت در توسعه، زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، سال اول، شماره ۷، صص ۳۰-۵.
- گرچی، محمد باقر، (۱۳۸۹)، ارزیابی تاثیر توانمندسازی بر عملکرد کارکنان، فصلنامه مدیریت، شماره ۱۷، تهران، صص ۵۶-۳۸.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن».
- مطیعی لنگرودی، سید حسن، قدیری معصوم، مجتبی و فضیله دادورخانی، (۱۳۹۱)، تبیین عوامل موثر بر توانمندسازی روستاییان در توسعه کارآفرینی

Exploring and explaining the limitations of social empowerment of villagers (Case study: Central and Zebarkhan Districts in Neyshabur County)

Abstract

Achieving the goals of sustainable development, especially sustainable rural development, required to empowerment of rural households in different dimensions. Therefore in this study has attempted to investigate the most important constraints and limitations of rural households in the Central and Zeberkhan Districts of Nishapur County. This was a descriptive-analytic documentary field research. The field studies were performed through completing village and household questionnaires as well as related forms to field observations. The reliability of the household questionnaire was confirmed by Cronbach's alpha (87%). The rural households in the study region formed the statistical population of the research. A sample size of 373 household legal guardians was determined considering the number of households and using Cochran's formula. Data analysis was performed using the Analytic Hierarchy Process (AHP) technique and Expert Choice. Statistical and spatial analyses were carried out employing SPSS and ArcGIS. The findings suggested that there were enormous or extremely enormous barriers and limitations to the social empowerment of 17.43% of the studied households. On the other hand, The results of one-way variance analysis confirms that indicators related to educational facilities by coefficient of 0.1292, partnership by coefficient of 0.1032 and social capital by coefficient of 0.0588, are considered the most influential factors in the onset or exacerbation of social empowerment constraints and limitations of studied rural households.

Key words: Empowerment, Social development, Rural family, Neyshabur County.